

İslâm, modern dünya ve Hristiyan dünya görüşü

İnsan odaklı, ruh odaklı, tanrı ve Hristiyanlık odaklı bakış açıları

Önsöz

Bir yandan batı Hristiyanları, İslâm âlemini dinsel amaçları için bir hedef olarak görürken, diğer yandan Müslümanlar da yakın dönem Hristiyan batıyı kendi dini amaçları için bir görev alanı olarak görmektedirler. Her geçen gün, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturmadığı toplumlar da yaşayan, Müslüman sayısı da artmaktadır. Yabancı batı kültürünün ortasında Müslüman aileler, birçok yönden ebeveynlerinin yaşam kültürü ve İslâm dinî ile çarpışan değerlerin ve yaşam tarzının hâkim olduğu bir ortamda, çocuklarını nasıl yetiştireceklerini düşünmektedirler. Globalleşmenin etkisi ile dış dünyaya çok kapalı şekilde yaşayan Müslüman bir ülkenin dahi dünyanın diğer bölgelerinden soyutlanmış şekilde kalması git gide daha da zorlaşmaktadır. İslâm'ın tabiatı gereği, İslâm dininin yayılmasını sağlamaya yönelik sarf edilen "diğer inanca sahip olanlarla yapıcı bir yaşamı paylaşma" çabası; Müslümanlar arasında batı düşünce tarzı ile Hristiyan inancını anlama ihtiyacını da arttırmaktadır.¹

Emeritus Profesör Ali Bardakoğlu'na göre modern dünyanın² baskısı karşısında Müslümanların üç seçeneği bulunmaktadır:

1) Müslüman ülkeler, "modern dünya" diye bir şey olmadığını ve bu nedenle bunun getirdiği bir baskının da olmadığını farz ederek, kapılarını sıkıca kapatabilirler,

2) Günümüz batı kiliselerinin yaptıklarının aynısını yapabilir yani modern dünyanın taleplerine teslim olabilir ve böylece inandırıcılıklarını yitirebilirler,

3) Modern dünyanın talepleri ile dinlerinden kaynaklanan kendi otantik kriterleri arasında karşılaştırma yaparak bir yol haritası da çizebilirler.

Bardakoğlu ve diğer Müslümanlar açısından bu seçeneklerin içinden³ Bardakoğlu tarafından yapılan, modern dünyanın gerektirdiklerine karşı birçok batı kilisesi tarafından alınmış tavır hakkındaki çıkarım yerindedir. Ayrıca Hristiyan dünya görüşünü, hüküm süren modern dünya görüşünden ayırarak Bardakoğlu önemli bir tespitte bulunmaktadır.

Müslüman bir ülkede geçirdiğim on yılı aşkın bir süre içerisinde, Hristiyan inancı ve İslâm arasındaki farklar konusunda, Müslümanlarla beraber düşünüp taşındığımız birçok konuşmaya katıldım. Bu konuşmalar sırasında, Müslümanların Hristiyan dünya görüşü hakkındaki anlayış ve yorumlarında, kendi dünya görüşlerine uyarlanmış hâli ile benzer bir iletişimde olduklarını tespit ettim. Ayrıca İslâm farklı şekillerde de yaşanabilmekteydi. İslâm dinî içerisinde de değişik dünya görüşlerine ait yapılan vurgulamaların, genel bakış açısını; insan odaklı, ruh odaklı ve tanrı odaklı olarak üçe ayırdığı görülmektedir.

Makalemde, bu değişik dünya görüşlerinin İslâm'ın içinde nasıl görüldüğünün ve Müslümanların modern dünyada hüküm süren akımlar ve Hristiyan inancıyla bir iletişim içinde yaşarken, hangi zorluklara maruz kaldıklarının bir muhakemesini yapacağım. Yazımın sonunda ise Hristiyan inancındaki Tanrının üçlü birlikteliğine dayanan temel inancından dolayı İslâm'ı da

¹ Türkiye, Almanya ve İran'da birçok Müslüman âlimle yaptığım konuşmalar esnasında, anlayışın arttırılması yönündeki çabalar çok belirgindi. (krş. Örn. Özoy 2012, Bardakoğlu 2012, Somali 2013)

² Bardakoğlu, bu günkü batı medeniyeti hakkında konuşurken "modernlik" ve "modern dünya" terimlerini kullanır. Bardakoğlu İslâm âleminin, aydınlanma sayesinde batı kilisesinin zorunda kaldığı feragat etme sürecine benzer bir süreçten geçmeye ihtiyacının olmadığını belirterek, modernliğin köklerinin aydınlanmada olduğu görüşündedir. Bunun yerine, Bardakoğlu daha ziyade çoğul modernlik (*multiple modernity*) üzerinde konuşularak, modernlik kavramının tekrar ele alınmasını önermektedir. Ali Bardakoğlu 2009,70-72

³ Ali Bardakoğlu 2009,70-72, Bardakoğlu 2012. Religion and Society. New Perspectives from Turkey. Ankara: Publications of Presidency of Religious Affairs.

etkileyen modern dünya görüşlerine ait bakış açısından ne kadar farklı olduğunu göstermeye çalışarak Hristiyan imanından kaynaklanan dünya görüşüne ait bakış açısını ortaya koyacağım.

Dünya görüşünün doğası ve araştırılması

Dünya görüşünün ontolojisi ya da dünya görüşünün ne olduğuna ilişkin araştırmalarda uygulanacak metodoloji hakkında kısa bir makale yazarak her açıdan derinlemesine bir açıklama yapmak mümkün değildir. Ancak, seçilmiş olan bu bakış açısını tanımlayan kısa bir açıklama yerinde olacaktır.

Genellikle dünya görüşü kavramını İmmanuel Kant'ın (1724-1804) 1790 yılında yazdığı *Kritik der Urteilkraft* adlı yapıtında kullandığı "*Weltanschauung*" ifadesi ile bulduğu düşünülür. "*Weltanschauung*" terimi, Kant'ın kendi ürettiği kavramlar arasında önemli bir yer tutmasa da kısa bir süre içinde Avrupa'daki felsefe tartışmalarında geniş bir alana yayılmıştır. Kant'ın bu kavramı, daha dar bir anlamda kullanmasına rağmen Kant'ın izleyicileri vasıtasıyla bu kavram, dünyadaki gözlemsel deneyimlerin dışında kalan kavramları da içeren bir anlam kazanmıştır.⁴ Kavramın içeriğine orantılı olarak yapılan vurgulamalar değişkenlik göstermektedir. Buna rağmen genel bir kanı olarak *Weltanschauung*- kavramının insanın dünyayı algılamada ve incelemede kullandığı, temel inançları içeren bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın temel inançları vasıtasıyla dünyayı, kendi varlığını ve dünyadaki yerini duyumsaması ve algılaması sürecinde ortaya çıkan kavramlar da buna dâhildir.⁵ *Weltanschauung*-terimi için Türkçe olarak "dünya görüşü" ifadesini kullanmayı yerinde buluyorum. Finli bilim filozofu Ilkka Niiniluoto bilgi teorisi, değer teorisi ve dünya tasviri dünya görüşünün bölümler olarak belirtmektedir.⁶

Çoğunlukla dünya görüşü bir inançlar listesi, dünya görüşü üzerine yapılan araştırmalar ise bu inançları içeren bir haritanın yapılması şeklinde anlaşılır. Dünya görüşünün yapısına ilişkin böyle yüzeysel ve mekanik bir anlayış, günümüzde çok etkili olan natüralist yöntemlerin dışında kalan metafiziksel soruları ele almaktan kaçınan natüralist söylemlere (diskur) uygundur. Aslında dünya görüşü, inanç listelerinden çok daha fazla ve kapsamlı bir şekilde insan faaliyetlerini yönlendiren etkenleri de içermektedir.

Dünya görüşünün özünü çok düşünmüş olan Wilhelm Dilthey'e (1833-1911) göre dünya görüşündeki seviyeler, dünya tasvirinden daha üst bir bilinç seviyesine doğru giderek paralellikten ziyade sanki üst üstedirler. Adeta bilinci delercesine Dilthey'e göre, dünya görüşünün en üst seviyesinde, hayatı yönlendiren ve dünya görüşüne yaşam gücü ve etkinliği kazandıran en yetkin prensipler, daha yüce erdemler ve iyinin de iyisi bulunmaktadır.⁷

Din bilimcisi Rudolf Otto (1869-1937), kutsallık kavramını analiz ederken aynı konuya değinmiştir. Otto'ya göre kutsallığın bulunulan yerde var olduğu deneyimi (numinous) diğer deneyim türlerinden farklı özelliklere sahip olan kendine özgü bir deneyim türüdür.⁸ Genellikle kutsal kavramı, mutlak iyilik anlayışını içeren dine ilişkin bir kavram olarak kabul görür.⁹ Bu makalede kutsal kavramını daha değişik bir anlamda kullanacağım. Fransız sosyolog Jacques Ellul (1921-1994) ile aynı tarzda, kutsallığı hem ateist hem de dindar dünya görüşlerinde ortaya çıkan, daha genel bir insanî dünya görüşü seviyesinde görmekteyim.¹⁰ Böyle düşünüldüğünde bir kişi için iyiliği temsil eden kutsal bir şey ya da konu diğeri için iğrenç bir şey olup kutsal olmayabilir. Karşılaştırmalı dinler tarihçisi Mircea Eliade (1921-1986), kutsallığın ortaya çıktığı

⁴ Naugle 2002, 58-61

⁵ bk. Audi 1996, 204, Flew 1984, 327, Honderich 2005, 956 vd.

⁶ krş. Niiniluoto 1984, 87 ve 2002, 88 krş.

⁷ krş. Dilthey, 1957, 25-27 krş.

⁸ Otto 1958, 6-7-7

⁹ krş. Otto 1958, 6

¹⁰ krş. Ellul 1975, 48

araç, mekân, yer ve zamanları tanımlamak için *hierofonia* terimini yarattı. Eliade'ye göre kutsalın duyumsanması daima ispatlanmaya gerek görülmeden doğru olarak kabul edilen bir şeydir.¹¹ Kutsallık sıradan bilinebilir yöntemlerle açıklanamaz, Kutsal, çok önemli bir şey olarak ve onunla ilgili bir faaliyette bulunduğumuzda ortaya çıkar.

Böylelikle dünya görüşünün yapısına; teorik bilgi, değerler ve dünya tasvirine ek olarak, tüm dünya görüşünü ispatlanmaya gerek görülmeden doğru olarak kabul edilen şekilde ve en yetkin etmen olarak delip geçen, Kutsalın duyumsanması diye de adlandırılabilir. Bilinç seviyesinin de ait olduğunu düşünebiliriz.

Dünya görüşünün yapısının tanımlanması, dünya görüşlerini incelemeye uygun metotlar konusundaki problemleri henüz çözmüş değildir. İnsan bilincine ve bilinç kategorilerine giden belirli bir yolumuz yoktur. Bu kategorilerin neler olduğu konusundaki varsayımlar, daima belli bir dalda kabul görmüş paradigmlar ekseninde doğmuş ve doğal olarak konuları kategorilerine ayırmada yararlı olabilecek tanımlamalardır. Fakat bu varsayımlar mutlak şekilde doğru olarak ispatlanamazlar. Her türlü açıklama ve tanımlama herhangi bir dünya görüşü bağlamında ortaya çıkar ve bu nedenle sahibinin dünya görüşünü yansıtır. Makalemdeki tanımlama da bunlar gibi dünya görüşlerinden birisindeki bakış açısının ürünüdür. Okuyucu, sunulan varsayımların ve kategorilerin ne derece çekici olduğunu kendi dünya görüşüne göre değerlendirebilir.

Her hâlükârda dünya görüşleri bireysel ve toplumsal olarak çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Ayrıca dünya görüşlerinin ortaya çıkış şekilleri de araştırılabilir. Dünya görüşlerini araştırırken dil ve eylemler üzerinde çalışmaktayız. Bir dil ile konuşma ve bir eylem bir faaliyettir. Diğer yandan dilin önemi, faaliyet ve deneyimlerde ortaya çıkar. Örneğin; herhangi bir şekilde söylenen "sevgi" sözcüğü, yaşadığımız gerçek hayatta bunun gerçekleşmesi ile asıl anlamına kavuşur. İnanç listelerinin yerine dünya görüşleri, yaşamın içerisinde değişik eylemler ve varoluş şekilleri olarak ortaya çıkarlar.

Biraz hayat görmüş ve magazin dergisi okumuş her kişi, Nietzsche'nin davranışlarında içgüdü ve sezgilerinin sürüklemesine kapılmış insanların oldukça oynak ve değişken bir varlık olmalarını sağlayan, irrasyonel hayvani yönlerinin de olduğu iddiasında ne kadar haklı olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Nietzsche'ye göre rasyonel şekilde davranan insan bilinci katmanlarına, çok sayıda pratik ilgi ve iktidar arzusu karışmıştır.¹² Bireyin dünya görüşü, çoğunlukla bilincinde olunan, rasyonel olarak açıklanabilen veya statik değildir, aksine bilincine varılmayarak, bağlı oldukları ve değişkenlik gösteren durumlarla iç içe yaşamaktadır.

Emmy van Deurzen, dünya görüşünün analizi için ilginç bir bakış açısı sunmaktadır; Van Deurzen varoluşçu (Egzistansiyel) yöneltimi ve insanın varoluşunun dünyada, fiziksel dünya, sosyal ve kişisel dünya aracılığı ile ruhanî dünyada olmak üzere dört seviyede diğer deyişle dört dünyada gerçekleştiğini içeren psikoterapi modelini geliştirmiştir.¹³ Van Deurzen, genel olarak kabul görmüş olan gerçeğe pek değer vermeyerek her bir insanın hayatındaki gerçeği aramış ve bu gerçekten yola çıkarak müşterilerinin problemleri için çözüm modelleri oluşturmuştur.

Van Deurzen'in metodu yine de insanın bir fanus içerisinde yaşayamayacağı anlayışını da içerir. Birey, toplum içinde paylaşılan kutsal kavramlar, ahlâk anlayışı ve diğer hayat kanunları ile iletişimden kaçınarak, diğer insanlardan ve çevreden soyutlanarak hayatını kuramaz. İnsan daima kısmen de olsa, bağlamlarının (kontekst) ve bunların etkiledikleri söylemlerin (diskur) mahkûmudur. Diğer yandan insan, bağlamını ve

¹¹ bk. Eliade 1987, 11, Anttonen 2010, 46

¹² bk. Örn. Kotkavirta 2001, 52-53, Määttänen 2003, 216-217

¹³ bk. van Deurzen 2002, 62-92

söylemlerini şekillendirmektedir de.

Din bilimcisi ve antropolog Clifford Geertz (1926-2006), kültür üzerindeki araştırmaları, insanî faaliyetlerden yararlanarak genel kurallar belirlemeyi görev edinen ve deneylere dayalı bir bilim dalı olarak değil, bundan daha ziyade gözleme ve anlamların aranması olarak görmektedir.¹⁴ Geertz'in bu olguyu (fenomen) incelemede kullandığı yöntem, kendini incelenecek yaşam şeklinin içine atmayı ya da en azından yakın mesafede yapılan titiz bir gözlemlemeyi gerektirir. Din bilimcisi Ninian Smart'a (1927-2001) göre de analizde önemli olan "analiz edilenin mokasenleri ile bir mil yol almak" yani herhangi bir yorumdan önce inceleme odağının gerçekten de iyi tanınması gerekir. Smart ayrıca insan bilincinin ana hatlarını belirlerken, uyum sağladığımız her şeye (oryantasyon) ve inançlarımıza doğru da bir yolculuğa çıktığımızın altını çizer. Smart'a göre bunu, aranan ve analiz esnasında ortaya çıkacak verimli bir insan ilişkisi izleyebilir.¹⁵

Bir toplum ya da en azından bir bireyin dünya görüşünün en ince detaylarına kadar tanımlanması imkânsızdır. Yine de bu makalede özellikle son yıllarda gözlemlediğim ve etkileri altında yaşadığım bazı dünya görüşlerindeki bakış açılarını ortaya koymaya çalışacağım. Bu dünya görüşlerindeki bakış açılarının bir araya toplanmasıyla, İslâm ve modern dünya görüşlerinin ve diğer yandan Hristiyan inancının karşılaştığı gerçeklerin daha belirgin hale geleceği düşüncesindeyim.

Dünya görüşleri hakkındaki tanımlamamda, dünya görüşüne ilişkin değişik deneyim seviyelerini, Dielthey'den alıntı yaparak *yüce erdemlerin* ve din bilimcilerinden alıntı yaparak *kutsallık deneyiminin* bulunduğu ana merkezlerden yola çıkarak özümseyorum. Modelimde, hayatın her bir alanı merkeze orantılı olarak yerleştirilmişlerdir. Dünya görüşleri araştırmalarında asıl konunun daima iki dünya görüşünün karşı karşıya gelmesi ve bunların kendi aralarındaki diyalogu olduğu düşüncesindeyim. Araştırmaların güvenilirliği açısından böyle bir diyalogun varlığının bilincinde olmak daha da iyidir. Bu noktada, Smart'ın fikrine katılarak değişik dünya görüşlerindeki bakış açılarını anlama çabasının, aynı anda kendi dünya görüşlerimizi de anlama çabası olduğunu düşünüyorum. Araştırmacının incelediği dünya görüşüne, apaçık yazılmış olan kendi dünya görüşünden yola çıkarak yaklaşması yöntemi, karşılaştırmalı teoloji araştırmaları geleneğinde çok anlaşılır hale getirilmiştir.¹⁶ Okuyucu, makalede ortaya konan çıkarımlara katılmasa da sunulan model, okuyucunun kendi dünya görüşü ve bundan daha farklı olan dünya görüşleri arasındaki diyalog esnasında makul bir çıkış noktası oluşturabilir.

İnsan odaklı bakış açısı

"*Sen Allah'a öyle inanıyorsun, ben de böyle. Önemli olan insanlık*". Bu birçok Müslüman Türkün ağzından sık sık duyduğum bir cümledir. Hristiyan birisi çoğunlukla, neredeyse ana bir kurala uyar gibi batılı sohbet arkadaşına hoş bir şekilde bu sözleri söyleyen Müslümanın sözleri arasından, hümanizme ait (insancıl) bu prensibi tabii ki ayırt eder. Bir Müslümanın Hristiyan dünya görüşünü batılı hümanizme benzetmesine günlük hayatta her yerde rastlanılabilir. Bu hiç te şaşırtıcı değildir. Çünkü çoğu kez Hristiyanların, İslâm'a yönelik sundukları eleştirilerinin de kaynağını, Hristiyan teolojisi yerine aydınlanma döneminin etkisi altında doğmuş olan hümanist düşünceler oluşturur.

Aydınlanma ve bilimsel devrim, Avrupa düşünce atmosferinde radikal değişikliklere yol açmıştır. Tek bir tip batılı dünya görüşü veya modern düşünce tarzı olmamasına rağmen,

¹⁴ bk. Geertz 1973, 5, Pals 1996, 241-242

¹⁵ bk. Smart 1983, 5-6

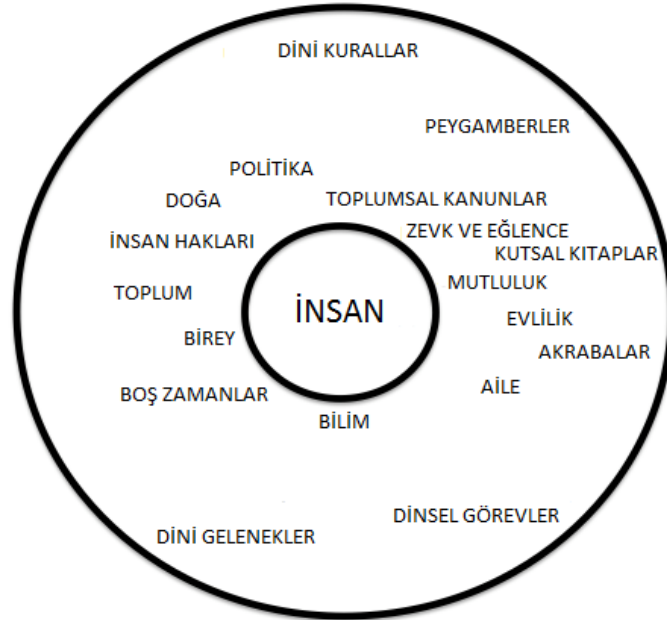
¹⁶ krş. Örn. von Stosch 2012, 12-17

aydınlanma çağının ardından dünya görüşlerindeki batı yaşantısını etkileyen ana akımlar yine de belirgin haldedirler. Ellul, isabetli bir şekilde Avrupa'nın, Hristiyanlık döneminden, Hristiyanlık sonrası döneme geçtiği süreci açıklamaktadır. Hristiyanlık döneminde İsa Mesih, Tanrı'nın üçlü birliğinin bedende gelmiş hâli olarak tarihin merkezinde yer alırken, Hristiyanlık sonrası dönemde, toplum içinde ve insan hayatındaki klasik Hristiyan imanı ve kilisenin rolü dikkate değer oranda azalmıştır.¹⁷

Bunlara rağmen Ellul'un argümanı, kutsal konuların Hristiyanlık sonrası dönemde kaybolmadığı üzerine olup sadece kutsallığın yöneldiği olgular değişmiştir. Ellul'dan uyarlayarak, Hristiyanlık sonrası kutsal olgular aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- 1) İnsan her şeyin ölçüsüdür. Bütün önemli şeyler, doğum ve ölüm arasında gerçekleşir. Hayatın en yüce değeri ve amacı mutluluktur.
- 2) İnsan özerktir (otonom) ve sadece kendine karşı sorumludur. İnsan, iyiyi ve kötüyü kendisi belirler. Normal olan iyidir ve insanların çoğunun normal olarak kabul ettiği şey normaldir.
- 3) İnsan iyidir ya da en azından iyi ve kötü arasında özgürce seçim yapabilir.
- 4) İnsan akıllıdır.¹⁸

Genelleme yaparak, Hristiyanlık sonrası dönem Hümanizmde, her şeyin merkezinde insanın olduğu ve hayatın diğer alanlarının tümünün, herhangi bir yolla bu merkeze göre oranlandığı söylenebilir. İnsan odaklı dünya görüşüne bağlı bakış açısını aşağıdaki şekil ile göstereceğim:

Şekil 1: İnsan odaklı dünya görüşüne bağlı bakış açısı: İnsan merkezde olduğunda, birey, insan hakları, mutluluk v.d. önemli olup merkeze yakındırlar. İnsanı eski batıl inançlardan kurtaran bilim de önemli bir yerdedir. İnsanın merkezdeki konumunu sorgulayan, daha az değere sahip, tanrı odaklı çağdan kalma Kutsal Kitaplar ve peygamberler kenara doğru itilmişlerdir.

¹⁷ Ellul 1975, 15

¹⁸ bk. Ellul 1975, 25-28

İnsan odaklı bakış açısında doğaüstü kavramı anlamını yitirmiştir. Hayat, materyalist çıkış noktasından hareketle özümsebilir ve değer kazanır. Batı felsefesinde, dogmatik materyalizmin felsefe açısından imkânsız olduğu belirtilmesine rağmen, modern düşünceyi belirleyen retorikte temel materyalist varsayımlar belirgin bir şekilde yer alırlar. Bilim çevrelerinde Natüralizm, çoğu kez aslında dünya görüşüne bağlı bir temel varsayım gibi metodolojik oryantasyon olarak görülmek istenmesine rağmen Natüralizmin, Materyalizme duyduğu bağlılıktan vazgeçmesi zordur. Buna karşın değişik özerk ve izafi yaklaşım tarzları, Natüralizmin bilimsel temel teorik varsayımlarını zorlamaktadır.¹⁹ Ayrıca ahlâk ve erdemlere ilişkin tartışmalarda, uzun bir süredir natüralizmden gerçekçiliğe dayanan ciddiye alınabilen bir ses çıkmamıştır.

İnsan merkezli bakış açısında insanın rasyonelliği öne çıkarılır. Yine de, inançların haklılıklarının ardında yer alan ve kaçınılmayan ontolojik ve bilgi felsefesindeki temel sorulara doğru giderken, natüralistik metodun ve insanın rasyonel egemenliğinin sınırları çok hızlı bir şekilde öne çıkarılırlar. Böylece olay mahalline ahlâk konusunda boğuşmaktan boğulmak üzere olanlar için Hümanizm can simidinin atıldığı Natüralizmin teorik bilgiye dayanan kurtarma botu olan Pragmatizm geliverir. Kabaca tabir edildiğinde, retorik temelleri olarak insan odaklı bakış açısı temsilcilerinin sunabilecekleri sadece iki seçenek bulunmaktadır: Ya *kritik ve bilimsel Realizmin* fildişi kulelerinden aşağı doğru Hümanist öğretilerini bağırıp duracaklar ya da yapılandırıcı (konstrüktivist) bir şekilde aşağı inerek izafi dünyanın dil oyunlarının seline kapılacaklardır.²⁰ Öyle ya da böyle, her hâlükârda dünya görüşünün merkezinde insan ve Ellul'un tanımlamasında belirtmiş olduğu olgular, küçük nüans farklarıyla aynı şekilde kalırlar. İnsan odaklı bakış açısının rasyonel sonucu olarak, neredeyse Nietzsche'nin perspektifi açısından iktidar oyunlarının doldurduğu Nihilist dünyaya ayak basmışken, nadir insan en azından retorik seviyede bu adımı atmaya hazırdır. Böylelikle, batılı insan odaklı bakış açısı, ana hatları Yahudi- Hristiyan etiğinin yankıları olan genel insanî etik değerlerini ilân etmektedir. Bu yankılar sessizliğe bürünürken, batı insanı, temelinde bireyin kendi iyi ve kötüsünü belirleme hakkına sahip olduğu düşüncesine dayanan, yeni ahlak normları hazırlamaktadır.

İnsan odaklı bakış açısı, birçok batı kilisesinde ayağını basacak sağlam bir yer bulmuştur. Eski öğreti kavramlarını terk etmek ve kişisel dinî deneyimleri vurgulamak, batı Hristiyanlığının oldukça yaygın trendlerindedir. Makalemin başında bahsettiğim İslâm dinî bilim dalı Profesörü Ali Bardakoğlu'nun, batı kiliselerinin modern dünyanın baskılarına teslimiyeti hakkındaki düşünceleri tam da bu gelişmeye işaret etmektedir.

İnsan odaklı bakış açısından bakıldığında, genellikle Kutsal Kitap sadece, kadim zamanlarda yaşamış olan insanlar tarafından, dinî tecrübelerini kendi zamanlarında yaşamış olan insanlara anlatma amacıyla yazılmış bir kitap olarak düşünülür. Yeni metinlerin yorumlarının daha önceki yorumlara dayanmasına gerek yoktur. Metni yeniden yapılandırma ve insan odaklı bakış açısının temsil ettiği kutsal konularla rezonans içinde olan yeni anlamlar yaratma doğru olarak kabul görürler.

Bu atmosferde teoloji artık Allah'ın bildirisini ve yargı gününde insanın Allah'ın önünden nasıl salim çıkacağını anlamaya çalışmaz. Din bilminde yapıldığı şekliyle teolojinin görevi olarak; kültürel açıdan dinin önemli bir olgu olduğunu, insanların ürettikleri metinlerin kendi aralarındaki ve dâhili ilişkilerini, dinin bireysel ve toplumsal etkilerini düşünüp taşınmak yeterlidir. İnsan odaklı bakış açısından düşünüldüğünde, binlerce yıl eski öğretilere bağlı kalan ve yargı gününü bekleyen Hristiyanlar eski moda, gerici ve hatta tehlikelidirler.

İslâm'da insan odaklı bakış açısı

¹⁹ bk. Örn. Lammenranta 1993, 8-14

²⁰ Örn. Wittgenstein 2009, s. 14, § 23

İslâm ve klasik Hristiyan inancı, iyi ve kötüyü belirleyen Allah olduğu anlayışında birleşirler. Buna rağmen, İslâm ve Hristiyan inancı arasındaki en büyük farklardan birisi insan konusundaki anlayıştır. Hristiyan inancı²¹ insanı, günahlarından dolayı ruhanî yönden ölü olanı tek başına diriltilebilen Allah'ı seçmede yetersiz kalan, düşmüş ve günahkâr olan bir varlık olarak görür. İslâm'daki insan kavramı Hümanizmdeki insan anlayışına yakındır. İslâm'a göre, insan iradesi Allah'ın iradesine²² oranla aynı seviyede özgür olmasa da, insan yine de iyi ve kötü arasında seçim yapmada özgürdür. İslâmî düşünce tarzına bağlı olarak genelde ya insanda iyi ve kötü arasında seçim yapabilme yetisinin olduğuna inanılır ya da seçim yapmadan önce ilk olarak Allah'ın bildirisinde iyi ve kötünün birbirinden nasıl ayrıldığının öğrenilmesi gerektiği düşünülür.²³

İslâm birçok yönden insana uygun bir dindir. Dünyevî yaşam şekli, dini yükümlülüklerin yerine getirilmesini zorlaştırmasına rağmen İslâm şeriatına uymak imkânsız değildir. Dinî yükümlülük yerine getirilmezse, bu ihmali telafi edecek bir yöntem bulunur. Her şeyin üstünde yine de insan yaşantısının zorluklarını anlayan, merhametli Allah anlayışı yatar. İslâm dünyadan soyutlanmayı şart koşmaz. Müslüman arkadaşımın "Allah için dünyayı bıraktığında, dünya sana gelir" cümlesi Müslümanların çoğunluğunun, hayatın ortasında kendilerini nasıl gördüklerini ne kadar güzel anlatıyor. Allah, hayatın en önemli konusudur, fakat Allah'ın koymuş olduğu kurallar çerçevesinde insan, bu dünyada bereketli bir yaşam sürmeye davet edilmiştir.

İslâm'ın insan odaklı boyutuna rağmen, bir Müslümanın daha önce belirtilen insan odaklı bakış açısına uygun olarak temel materyalist inanca ve ahlâkın ussal (relativist) anlayışına katılması mümkün değildir. Hristiyanlık sonrası döneme özgü hümanist-ateist yaşam şekli İslâm'a yabancıdır. İslâm'ın temelini, yaratıcı ve yaradılışın egemen Rabbi, tek Allah'a olan temel inanç oluşturur. Batılı hümanist örneğin; cinsel etik alanında yarattığı yeni etik normlardan sevinç duyarken, Allah'ın yasalarına uyan Müslüman, batı ülkelerinin tanrı tanımaz ve gevşek, hem toplumu ve hem de toplumsal düzeni hırpalayan ahlâk anlayışı önünde dehşete kapılır.

Pratikte insan odaklı bakış açısının çizdiği prensiplere göre yaşayan lâik Müslümanların durumu ise kendine özgüdür. Yine de dış görünüş olarak gözlemlenen lâiklik, çoğunlukla Müslüman bir kişinin dinine sadakati konusunda yanlış izlenimler yaratır. İslâm'ın ana fikri, Allah'ın isteğine boyun eğmektir. Bütün yükümlülükleri yerine getirmemek, emirlerin yükümlüyici niteliğini red etmekten başka bir şeydir. İslâmî itikat mezheplerine göre Müslümanlar, günahın insanı İslâm'ın dışına doğru ittiği konusunda değişik anlayışa sahiptirler.²⁴ Genel kanı, sonunda bütün Müslümanların kurtulacağı üzerinedir. Bu nedenle dünyevileşmiş yaşam şekillerine rağmen, müslüman kişi dinini kolayca reddetmez.

Mahşer günü düşüncesi güçlü bir şekilde Müslümanların düşüncelerine yerleştirilmiştir. Mahşer gününde insan, yaptıkları konusunda hem Allah'a hem de diğer insanlara hesap verecektir. Allah diğer insanlara karşı işlenmiş suçları bağışlamaz, af ancak incitilmiş olandan sağlanmalıdır. Bu "kul hakkı" kavramı Müslümanlar tarafından yaygın olarak bilinir. Eğer bu zamanda yakınlarınıza haklarını vermezseniz, incittiğiniz insanlarla bu konuyu mahşer gününde halletmeniz gerekecektir.²⁵ Gevşek şekilde İslâm'a bağlı bir Müslüman bile kâinatın ortasında tek

²¹ Seçtiğim teoloji yaklaşımı Luteryen teolojine dayanır.

²² Genel anlayışa göre İslâm'da Allah'ın iradesi özgürdür, çünkü Allah her şeyi bilir (*Küllî irade*). İnsanın bilgisi ve bu nedenle de iradesi ise sınırlıdır (*Cüz-i irade*). Özellikle İslâm'ın ilk zamanlarında etkili olmuş *Cebriye*-kolu; "eğer Allah insanın seçimlerini de daha önceden biliyorsa, nasıl insan iradesinin özgür olduğunu düşünebiliriz" diye sormuştur. *Ash-ari* öğretisi çizgisine uyarak al-Gazzâlî, "özgürlüğü de Allah yaratmıştır ve dolayısıyla insan sorumlu tutulabilir" diye cevaplamaktadır. (bk. Örn. Çağrı ve Hökelekli 2000, 380-384, Çağrı 1993, 149-150).

²³ İradenin özgürlüğüne ilişkin İslâmî öğretisi arasındaki vurgulama farkları örneğin; *Ash-ari* ve *Maturidi* itikat mezhepleri arasındaki tartışmalarda açık şekilde ortaya çıkmaktadır. (bk. Örn. Çağrı ve Hökelekli 2000, 380-384).

²⁴ krş Örn. Ebu Zehra 2011, 238; Witte 2012

²⁵ İslâm'a uygun cenaze töreninde imam, hiç kimsenin mahşer gününde mevtadan hakkını aramaması için cenazeye katılanlardan şunu sorar: "*Hakkınızı helâl eder misiniz?*" Müslüman bir kişi dini yükümlülüklerini nasıl yerine

başına iyiyi ve kötüyü belirleyemeyeceğine inanır öyle ki herkesin hayatı mahşer gününde Allah'ın belirlediği ölçülere göre tartılır. Bu göz önüne alındığında İslâmî dünya görüşü kesinlikle insan odaklı düşünceden ayrılır.

“Kur'an Allah tarafından indirilmiştir”²⁶ Bu ülkelerdeki bilim çevrelerinde çalışan ve Kur'an ile ilgili araştırmalara kritik metotlar uygulayan Müslüman araştırmacılar, kendi anavatanlarında aşırı kritiğe maruz kalarak buradaki ilâhiyat tartışmalarında marjinalliğe sürüklenirler. Diğer yandan İslâm çevrelerinde, batılı insan odaklı dünya görüşünü anlama ve İslâm'ın batılı insanlar için kabul edilebilir hale getirilmesi hatta çekici kılınması açısından, batı bilim topluluğunun ve yaşam tarzının İslâm'a yönelik taleplerine karşı bir cevap verilmesi anlayışla karşılanmaktadır. Batı ülkelerinde yaşayan İslâm çevrelerinde ise özellikle yabancı kültürde büyüyen ve orada eğitim alan, geleneksel inanç ve alışkanlıkları yeni sorular ve talepler ile zorlayan Müslüman gençlerden endişe duyulmaktadır. İslâm toplumunda, modern dünyanın gerektirdiği sorunlara inandırıcı şekilde çareler bulabilme amacıyla, batı ülkeleri bağlamında ve batı ülkeleri kontekstine de uyacak şekilde İslâm teolojisi geliştirme çabalarının arttığı görülmektedir.²⁷

Ruh odaklı bakış açısı

Batılı insanın yaşantısında, birçok şekilde ruhaniyeti vurgulayan akımların önemi devamlı olarak artmaktadır. Batının seküler (dünyacı) dönemden, tekrar ruhaniyetin vurgulandığı döneme geri dönülen seküler sonrası döneme girmesi konusunda konuşulmaktadır. Yeni maneviyata yönelim buna rağmen nadiren Hristiyan inancına doğru olup maneviyat yeni yerlerde aranır.²⁸

Ruh odaklı bakış açısı için hatlar, bedensel olarak ve duyular vasıtasıyla algılanan dünyaya karşıt olan idealist dünyanın vurgulandığı, Platon'un düalist metafiziğine kadar çizilebilir. İlk Hristiyanlar sınırı, Hristiyanlık inancı ve kısmen platonik hatta yeni platonik düşünceden doğan Gnostisizm'e ait akımlar arasına koymuşlardır. Gnostisizm'de, insanın evrensel bilgelikle direkt bir bağlantı kurabilmesinin mümkün olduğu düşüncesi bulunur. Mesih doğmadan önce bile uzak doğu dinlerinde bensizliğe, Nirvana'ya ve Brahma'ya giden yollar aranmıştı. Daha birkaç yıl öncesi Türkiye'de de ruhaniyete kavuşma arzusunun birbirlerine bağladığı New Age -akımları konusunda konuşuluyordu. Şu günlerde New Age- terimine fazla rastlamasak ta Hristiyanlık inancına yabancı olan bu çeşit dindarlığın, batılı ülkelerdeki yaşam tarzında ne kadar da rahat ettiği çok açıktır.

Ruhaniyet, kendini inceleme, kendi ruhsallığını geliştirme, benliği yok etme, kendini dışa vurma, arınma ya da insanın dışında ve belki de içinde olan ruh veya ruhsallık seviyesine başka yollarla bağlanma çabaları ile gerçekleşebilir. Amaç; kişinin daha geniş alanda evrensel ruhsallığın bir parçası olmaktır. Ruhânî akımları birbirine, normal hayatın dışında olan ruhsal seviyede edinilebilecek şeylere ulaşma çabası birleştirir. Ruhani bakış açısını aşağıdaki şekil yardımı ile açıklayacağım:

---

getirdiğini direk olarak Allah'a anlatır. Bunların en önemlileri şahadet, namaz, oruç, zekât ve hacdır.

²⁶ krş. Örn. İslâm tarihi 2010, 14-17

²⁷ krş. Özoy 2012

²⁸ Von Stosch 2012, 6-7

Şekil 2: Ruhânî bakış açısı: Ruhaniyet, bireysellik vb. merkezde, fakat kutsal kitaplar ve dinî kurallar şeklin alt kenarındadır. İş, aile, ilim vb. gibi "normal" hayata ilişkin konular daha az önemi olan konular olarak görülürler. Çünkü önemli şeyler gerçekte ruhsal yani fiziksel olmayan seviyede yaşanılır.

Ruhaniyete değer veren akımlar, insan odaklı düşüncenin arkasındaki materyalist temelleri paylaşmamalarına rağmen sıkı dogmatik öğretiden kaçınan ve bireyselliği öne çıkaran akımlar olarak, insan odaklı bakış açısı ile iyi geçinirler. Batı ülkelerindeki sıradan dindar Relativizm, mutlu olma arzusu ve huzura kavuşmayı değişik şekillerde mümkün kılar. Yeter ki hümanizmin temel kuralına göre gerçeğin asıl belirleyicisinin insan olduğu sorgulanmasın.

Klasik Hristiyan inancına yabancı kalan ruh odaklı bakış açısı, batı Hristiyanlığı içinde de kendine sağlam bir yer edinmiştir. Eski öğretilerdeki anlayışı terk etme ve bireysel dinî deneyimlerin vurgulanması, liberalleşen batı kiliselerinin genel trendlerindedir. Klasik Hristiyan mistisizminden ve ibadetinden sapan bir ruhaniyet, Kutsal Ruh'u, Allah'ın Kelâm'ından, Sakramentlerinden ve cemaatten ayırmakta olup, çeşitli yöntemlerle Kelâm aracılığıyla belirtilen Kutsal Ruh'un işlevlerinden ayrı, serbest hareket eden bir gücün doluluğu ve dokunuşuna sahip olmaya çalışılmaktadır. Ruh odaklı bakış açısında vaazın vurgusu, Yasa ve Müjde'den, Allah'ı deneyimlemeye ve Allah ya da Kutsal Ruh'u deneyimlemeyi geliştiren metotlara, ruhanî savaşa, kutsallık basamaklarına, iyileşmeye, bireyselliğin öne çıktığı, Kelâm'ın ve lütuf araçlarını es geçerek şekilde birey ile Ruh'un birbirleriyle geçinmelerine doğru kaymaktadır.

İslâm'da Ruh odaklı bakış açısı

Geleneksel olarak batı dünyasında İslâm'a atfedilen tanım oldukça dogmatik, monolitik ve otoriter olmasına rağmen, Müslüman topluluklarda dinin yükümlülüklerini yerine getirme şekilleri bir hayli nüans çeşitliliği göstermektedir. Müslüman gruplardaki çeşitlilik, sadece İslâmî şeriati ve mezhepleri ya da Müslümanları milletlerine ve asıl ülkelerine göre ayırarak açıklanamaz. İslâm, özellikle sıradan günlük hayattaki dinî eylemler seviyesinde anlaşılmaya çalışıldığında, *Tasavvuf*-kavramı merkezi bir konumdadır. *Tasavvuf*-kelimesinin içeriği kullanıldığı

yere bağlı olarak değişir ve bu nedenle açıklaması zordur.²⁹ Diğer taraftan, *tasavvuf*- terimi ile İslâm çevrelerinde yaşayan çok çeşitli ruhani ve dindar hayatı belirlemek ve açıklamaya çalışmak, pek te kolay değildir. Genellikle *tasavvuf*, *Sufilik* ve İslâmî mistik anlamları verilerek çevrilir.³⁰ Bu makul bir çeviridir, fakat terimin her kullanım şekline uygun olduğu anlamına gelmez. Özellikle eğer Sufilik yalnızca Yeni Platonizm ve Gnostisizm'den etkilenmiş, belirli bir öğretiyeye dayanan, İslâm'ın dış sınırlarında salınan mistik ve ruhanî egzersizleri vurgulayan bir dini yaşam şekli olarak anlaşıldığında durum böyledir.³¹

Ruhaniyet İslâm'da çok çeşitli tarzlarda ortaya çıkar. Hristiyan Karizmatikliği, Pietizm ve İslâm'daki *tasavvuf*-akımları arasında faaliyetler bazında şaşılacak derecede benzerlikler bulunmaktadır. Dindar kişinin Allah'la olan deneyimsel ilişkisi merkezi bir konumdur. İslâm *tasavvufunda*, camide toplanmanın haricinde de aynı düşünenlerin bir araya gelip toplanmaları normaldir. Kendilerine özgü dini egzersizler aracılığı ile her tarikatta daha yüksek bir ruhanî deneyim seviyesine çıkmaya gayret edilir. Bu egzersizlere örnek olarak Allah'ın adının tekrar tekrar söylendiği '*zikr*'i verebiliriz.

Tasavvuf akımlardan birçoğunun, dogmatik İslâm'dan oldukça uzak mesafede olmalarına rağmen İslâm'ın temel dogmaları, bu ruhanî Müslüman akımlarda kolay kolay reddedilmezler. Öğretiler reddedilmese de, *tasavvuf'a* gönül vermiş kişiler, aynı Gnostikler gibi daha yüksek bilince sahip olan birisinin "*şeriatın harfiyen yerine getirilmesi yükümlülüğünden*" özgür olduğunu söylerler. Dindarlık ile en yüksek ruhanî seviyeye ulaştığında Allah ile öyle bir bütünleşir ki başka hiçbir şeyin önemi yoktur. Ruhaniyet amaçlandığında beşeri dünya önemsiz hale gelir. Bunlara ek olarak İslâm'da da ruhanî yönden daha üst seviyedeki bir eğitmen yönetiminde ruhsal büyümenin ve daha derin Allah deneyimlerinin amaçlandığı dini gayretler içerisinde olunan manastır benzeri *tekkeler* bulunur.

Tanrı odaklı bakış açısı

Tek tanrılı Allah odaklı bakış açısında yani Allah dünya görüşünün merkezinde olduğunda, Allah'ın iradesini ve isteğini bildiren Kutsal Kitaplar ve peygamberler, Allah'ın istemine uygun yaşam şeklini belirleyen dini kurallar, gelenek ve görenekler önemlidirler. Allah'ın bildirisi Allah'ın ne istediğini belirtir. Bireyin ve topluluğun görevi, dünyada Allah'ın isteğini yerine getirmektir. İnsan hayatı açısından, Allah'ın bildirdiğini insanın doğru şekilde yorumlamaya çalışması ve doğru olarak anladığı şekilde bunu yaşaması merkezi önem taşır.

²⁹ krş. Öngören 2011, 119

³⁰ bk. Örn. The Redhouse Turkish-English Dictionary, 1999, 834, Fono İngilizce Büyük Sözlük 2005, 1703

³¹ Göçek (2007, 186-187) *Sufizm* kelimesinin kullanıldığı yerde, ayırt edilmesi için *tasavvuf*- kelimesini çevirmeyerek aynı yönde bir anlayışa varıyor.

Şekil 3: Tanrı odaklı bakış açısı: Merkezde Allah olduğunda, Kutsal Kitaplar, peygamberler, Allah'ın bildirisinden kaynaklanan kurallar ve yaşantı şekilleri merkeze yakındırlar. Bu sistemde insan kendi haklarını belirlemez, bunun yerine kişi hakları ve toplumsal yaşam Allah'ın bildirisine göre belirlenir. Allah'ın bildirisine göre yorumlanan gerçekleri sorgulayan konular merkezden uzaktırlar.

İnsan ve Ruh odaklı bakış açıları tarafından bakıldığında, tanrı odaklı bakış açısı dogmatik ve bireyi boyun eğdiren şekilde görünür. Tanrı odaklı düşüncüyü temsil edenler, Allah'ın bildirisinin kendileri için, demokratik şekilde anlaşmaya varılarak belirlenmiş toplumsal kuralları aşar konumda olmasından dolayı, kişisel hakları ve seçim yapma özgürlüğünü ön plana çıkaran toplumsal düzene karşı ve hatta bir tehdit olarak görülebilirler. Hayatın ölümden sonra da devam etmesi ve insanın bir gün Allah'a hesap vermesine dair düşünce, asıl olan her şeyin doğum ve ölüm arasında gerçekleştiği varsayımının aşılandığı insan odaklı düşüncüyü bozar.

İnsan odaklı bakış açısından bakıldığında, tanrı odaklı bakış açısı irrasyonel ve kritik yaklaşımdan uzak ve bu nedenle de bilim için bir tehlike gibi görünür. Dünyayı anlamada materyalist temel inancın mümkün olan tek hareket noktası olmadığı ve ahlâk değerlerini belirlemede insanın bir ölçü oluşturmadığı düşüncesi, insan odaklı düşüncenin en kutsal inancını yaralamaktadır. Ruh odaklı bakış açısından bakıldığında ise tanrı odaklı bakış açısındaki dinî eylemler, yasaları yerine getirmeye indirgenir. İnsanların kendi ruhsallığına, ruhsal büyümeye ve Allah'ı ruhsal olarak deneyimlemeye bir yer kalmadığı görüşü hâkimdir.

İslâm'da tanrı odaklı bakış açısı

Müslüman ülkelerde yaşayan Müslümanlara yukarıda tarif ettiğim üç ayrı dünya görüşüne ait bakış açılarını sergileyerek bu tariflerden hangisinin İslâm'a en fazla uyum gösterdiğini sordum. Kısa bir muhakemeden sonra İslâm, *tanrı odaklı tarif*le birleştirildi. Allah'ın birliği ve hâkimiyeti vurgulaması İslâm'da o kadar güçlüdür ki, kendisini Müslüman olarak tanıtan birisinin uygulamada *tasavvuf*- düşüncesine ya da Hümanizme yakın yaşamasına rağmen, merkeze Allah'tan ve yakın çevresine peygamberlerden ve Kuran'dan başka bir şeyi yerleştirmesi zordur. Hayattaki diğer bütün alanlar bundan hareket edilerek yerlerine konurlar.

İslâm ilahiyatında öğretisi (*kelâm*) ve şeriat (*fıkıh*) birbirinden ayrılır. Genel olarak kabul görmüş tanıma göre İslâm öğretisi Allah'a, Kutsal Kitap'lara, meleklerle, peygamberlere,

maşher gününe, iyi ve kötünün tanrısal iznine iman şeklindedir.³² Değişik Müslüman grupların öğretilerinde bu genel kurallara ek olarak, kendilerine özgü değişik vurgulamalar bulunur. Örnek olarak; Sünnî mezhebinden farklı bir şekilde Şîî mezhebine ait olan, on iki imama, son imamın kayboluşuna ve bu imamın zamanın sonunda tekrar ortaya çıkışına iman vaz geçilmeyen öğretilerdendir.³³ Müslümanlar ilahiyatçılar arasında özellikle batıda çalışan bazı liberal öğreti yorumlarını temsil edenlerin de bulunmasına rağmen, genellikle İslâm öğretisi oldukça monolitikdir.

İslâm şeriatı ise neyin 'haram' veya 'helâl' olduğunu, yükümlülük getirdiğini ve hangi eylemlerden sevap kazanıldığını belirler. Şeriatın temelinde Kuran, hadis ve peygamberin yaşantısı ile verdiği örnekler vardır (*sünnet*). Şeriat, insanların Allah, diğer insanlar ve doğa ile nasıl bir ilişki içerisinde yaşamaları gerektiğini belirler.

En büyük iman bildirisine bağlı topluluklar Sünnî ve Şîîlerdir. Sünnî ve Şîîler arasında, şeriatı yorumlamada ilginç farklılıklar bulunmaktadır. İyi ve kötü belirlenirken Sünnîlik'te, 600-800 yılları arasındaki ilk İslâm şeriatı âlimlerinin şeriat üzerindeki yorumlarına dönme tercih edilirken, Şîilikte, zamanın şartlarını göz önüne alarak şeriatı yeni yorumların yapılması İslâm âlimlerinin ortak görevi olarak görülür. Bu nedenle Şîî inananların, halen yaşamakta olan en iyi şeriat yorumcularının yorumları olan *mardza*'yı izlemeleri salık verilir.³⁴ Buna rağmen Şîilikte de iyiyi ve kötüyü Allah'ın belirlediğinden ve şeriat yorumlarının Kuran'a, peygamberin hayatını anlatan hadis müfredatına ve bunlar aracılığı ile yapılmış olan önceki yorumlara dayanması düşüncesinden hareket edilir.³⁵

Her hâlükârda batılı hümanist-ateist görüş açısı ile bakıldığında, Allah'ı merkezde tutan ve Allah'ın şeriatı temelindeki İslâmî yaşam şekli zor anlaşılmaktadır. Diğer yandan, İslâmî bağlamda yaşayan biri ise, Kur'an ve Sünnet tarafından sınırları belirlenmiş yaşam tarzının, tanrı odaklı olmasına rağmen insan yapısını oldukça fazla göz önünde bulunduran, buna göre hareket eden, rasyonel ve ayrıca çok ahlâkî olduğu deneyimine sahip olabilir. Birbirinden farklı İslâmî *tasavvuf*-akımları, insanın bireysel deneyimlerini öne çıkararak ve şahsî dinî inancın önemini vurgulayarak tanrı odaklı İslâmî görüş açısına ait öğretilere bağlılığı, rasyonalizmi ve düzeni zorlamaktadırlar. Fikhî ve şeriatı vurgulayan tanrı odaklı bakış açısı tarafından bakıldığında, belirsiz ve çoğu kez yanlış öğretilere dayanır şekilde görülen *tasavvuf*-şeklindeki İslâm, oldukça yoğun bir eleştiri altındadır. Diğer taraftan İslâm, batılı insana pazarlanırken, öğreti ve şeriatı vurgulayan vaizlerin yerine, İslâm'ın pazarlamacıları olarak yazılarında dünyayı kucaklayan, evrensel ve çok güzel insanî düşünceler içeren Mevlâna (1207-1273) benzeri sufi mistikler istekli bir şekilde öne sürülürler. İslâm mistiğine ait bağdaştırıcı akımlar, batıda da etkili olan Ruh odaklı görüş açısı ile ilişkide olabilecekleri yönler bulabilmektedir.

Hristiyan bakış açısı

Hristiyan olmayan batılı medya, çoğu kez Hristiyan inancını daha önce belirttiğim tanrı odaklı bakış açısına göre olan dünya görüşü ile tanımlar. Bu nedenle fundamentalist Müslümanlar ve inancını ciddiye alan Hristiyanlar aynı tehlikeli olgular grubuna katılırlar. Hristiyan ve Müslüman birisinin çoğunlukla, hümanist-ateist söylemleri ile tarif edilen Hristiyan ya da Müslüman dünya görüşü tanımlamasını algılaması zordur. O halde Hristiyan dünya görüşü nasıl bir

³² Amman Message 2005

³³ Ajatollah Broujerd 2013

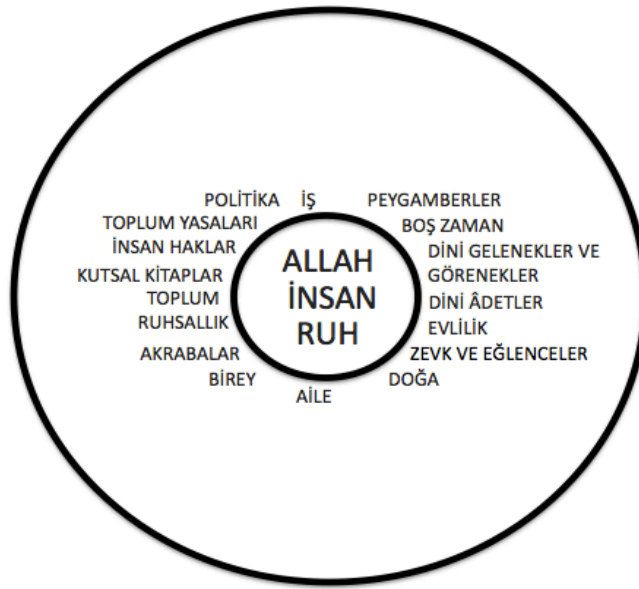
³⁴ İlahiyat seminerlerindeki Şîî şeriat ilâhiyatı öğrenimi bazen 12 yıl bile sürebilir. Bundan sonra bu kişi şahsî öğretmeni yönetiminde eğitimine devam etmeye hazırdır. Zamanı geldiğinde, öğrenci, İslâm hakkında kendine özgü anlayışa sahip olduğu kabul edilerek 'müçtehit' seviyesine yükselir. Eğitimine bundan sonra da devam eden ve 'marja i taqlid' seviyesine geçen âlim, başkalarına da dinî açıdan bağlayıcı talimatlar (*fetva*) verebilir. 'Marja'ların' âlimliği bilgi zenginliğine göre değerlendirilir. Son olarak, Şîî inanır yine de 'marjasını' kendi görüşleri bağlamında seçer. Genel olarak 'marja', *Ayetullah* unvanı alır. (Ansari-pour 2013 ve Najafin 2013)

³⁵ Şîî ve Sünnî Hadis koleksiyonları birbirlerinden ayırdılar. (Najafin 2013)

şeydir? Daha önceki satırlarda sunulan tanımlamalardan hangisi en iyi şekilde Hristiyan inancını temsil eder?

Hristiyan modeli öncekilerden hiç biri değil aslında hepsi birliktedir. Hristiyan dünya görüşü üçlü birlik aracılığı ile açılır. Merkezde Allah, İnsan ve Ruh diğer bir deyişle Baba, Oğul ve Kutsal Ruh bulunur.

Hristiyan inancına göre Allah birdir. İslâm'dan ayrılarak Hristiyan inancı yine de Allah'ın üç kişiliğe sahip olduğunu öğretir. Hristiyan dünya görüşü üçlü birlikten yola çıkarak benimsenir. Hristiyan bakış açısına göre; insan, ruh ve tanrı odaklı dünya görüşlerinde hayatın önemli bir parçasına ait herhangi bir değer, daima dünya görüşü alanının dışına doğru itilmiş görünürken, üçlü birlik aracılığıyla düşünüldüğünde, hayatın değişik bölümlerinin tümü merkeze oranla aynı derecede yakın bir ilişki içinde olarak önemlerini korurlar.

Şekil 4: Hristiyan dünya görüşünün merkezinde; 1) Allah, 2) İnsan, bedene bürünmüş Allah, İsa Mesih ve 3) Kutsal Ruh yer alır. Üçlü birlik temeline dayanan dünya görüşü, hayattaki farklı alanların dünya görüşünün merkezine oranla bir denge içinde bulunmalarını mümkün kılar.

İslâm'da olduğu gibi Hristiyan da en baştaki gerçek olarak tek bir Allah'ın olduğuna inanır. Hristiyan için ahlâk göreceli olmayıp iyi ve kötüyü Allah belirler. Her iki inançta da son yargıya inanılır.

Tanrı odaklı İslâmî bakış açısında, insan hayatının amacı Allah'ı yüceltmeye indirgenir ve hayat ebediyetten önceki bir imtihan olarak görülür. Ruhaniyetin vurgulandığı akımlarda, genellikle fizikî ve normal hayata ait konular daha yüksek ruhani seviyeye ulaşmada bir engel oluştururlar. İnsaniyetin güçlü bir şekilde vurgulanması ise hayata, Allah'ın ve ruhaniyetin önemsiz olduğu hümanist- materyalist yaklaşımı getirir.

Üçlü birlik aracılığı ile hayata bakan Hristiyan, hayatı kendiliğinden anlamlı ve amacına uygun olarak görebilir. Allah'ın, Beytlehem'deki yemliğe Mesih olarak bedende gelişi ve Golgota çarmıhındaki ölümü, Hristiyan birisi için esas olanın sadece fizikî gerçekliğin dışında gerçekleşmediği, bunun aslında tanıdığımız ve bildiğimiz zaman ve mekânda gerçekleştiğine dair güçlü bir mesajdır. Mesih'in topluluğuna verdiği ve Kutsal Ruh'un etkisiyle bu topluluğun yerine

getirdiği görev, Allah tarafından konulmuş somut mekân, zaman ve araçlarda hâlen sema ve dünyanın buluşması ile dünya görüşüne uygun gerçekleri ilân etmektedir.

Hristiyan inancına göre insan üçlü bir olan Allah'ın suretinde yaratıldı ve her bir insan için Allah, Golgota'daki çarmıhta çok ağır bir bedel ödedi. Bu açıdan bakıldığında, hiç kimsenin ne bir başkasının canını almaya ne de diğerinin hayatını sıkıntıda bırakmaya izni yoktur. Hristiyan için insana değer vermek çok önemli olup insan hayatı incitilemeyen bir değerdir.

Klasik Hristiyan *İman İkrarı'nın birinci bölümü* Allah'ın insanlara bu dünyada yaşamaları görevini verdiği düşüncesini içerir. İnsan sevip, sevilebilir, evlenebilir, ev yapabilir, çocuk edinebilir, eğitim görebilir, çalışabilir, para kazanabilir, toplumsal olarak aktif olabilir, bilim ile uğraşabilir, doğayı koruyabilir vd... Dengeli bir Hristiyanlık, normal hayata ait konuları küçümsemez ve insanları ilkin daha yüksek bir Platonik ya da Gnostik ruhaniyet seviyesine ulaşmaları için teşvik etmez. Sıradan bir yaşam ve iş, iyi ve yeterli olup kendiliklerinden Allah'a ibadettirler. Hristiyan birinin kutsal bir yaşam sürebilmesi için keşiş veya rahibe olmasına gerek yoktur.

Luteryenliğin vurguladığı *iki hükümlerlik öğretisi (Ing. the doctrine of two kingdoms)*, Hristiyanın aynı anda hem semalar hem de dünya vatandaşı olarak yaşayabilmesini mümkün kılan net bir yaşam düzeni sağlar. İslâm'ın ilerletilmesi ve İslâm'a uygun yasa ve düzenlemelerin, batıdaki İslâmî olmayan toplumsal düzene nasıl uygun hale getirilebileceği düşünülürken öğreti açısından belirli bir akıma yönelmiş tanrı odaklı düşünceyi temsil eden Müslümanlar, İslâm'da sistematik bir düzen öğretisi olmamasından dolayı dünya görüşleri ile büyük zorluk içerisine girerler.

Daha ziyade insan ya da ruh odaklı bakış açısına yatkın olan İslâm dininin, batılı çoğul kültürlü yaşam şekline uyarlanması daha kolaydır. İnsan odaklı bakış açısı, batılı hümanist diskuruna uyan daha liberal Kur'an yorumlarını mümkün kılar. Ruh odaklı bakış açısı, ruhaniyeti, öğretinin üzerine çıkardığında, sufi mistikler gibi "Ne olursan gel, yeter ki gel" diyebiliriz.³⁶ Ruh odaklı bakış açısı, yasa ve öğreti yardımıyla Allah'ın hükümlerliği ve dünya arasına bir sınır çizme yerine aslında ruhanî ve beşeri ayrımı yapar.

Üçlü birlik aracılığı ile açılan *Üçüncü Kullanımdaki Yasaya* ait bakış açısı, toplumda yapıcı faaliyetleri, Allah'ın çocukları olabilmeyi ve Allah'ın egemenliğindeki tatlı rekabeti mümkün kılar. *Birinci Kullanımdaki Yasa*, Hristiyanları, gücü ellerinde tutanlar için dua ederek toplumsal yasa ve otoritelere boyun eğer şekilde yaşamaları konusunda uyarır. Müslümanın ise İslâm şeriatına uygun şekilde Muhammed peygamberin yönettiği Medineli toplumu, İslâmî devletin (*darü'l-İslâm*) ülküsü olarak görmesi gerekir. Bu nedenle Müslümanın en azından prensipte, İslâm şeriatının toplumda geçerli olmasını sağlamaya gayret göstermesi diğer bir deyişle Müslüman yöneticiler tarafından yönetilmeyen ülkelerin (*darü'l-harb*) İslâm kuralları ile yönetilen hale dönüştürülmesine yardım etmesi gerekir.³⁷ Hristiyan ise yönetimlerin bu haklarını Allah'tan aldıkları görüşündedir. Bu nedenle Hristiyan, yönetimler için dua ederek toplumsal yasalar önünde boyun eğer. Bu durum yönetme gücünü ellerinde tutanlar Müslüman ya da ateist olsalar dâhi değişmez. Yine de vatandaşlık yükümlülüklerinin bir parçası olarak Hristiyanlar, dünyevi yasalar ışığında, adaletin ve iyiliğin hüküm sürdüğü bir toplumun doğmasına çaba göstermelidirler. Yönetim Hristiyan olarak yaşamayı engellemeye çalışırsa, Hristiyanlar insanlardansa Allah'ı dinlemeyi yeğlerler.

³⁶ Bu cümle çoğu kez sufi mistik Mevlâna'nın (1207-1273) ağzından alıntı yapılır, ancak aslen sufi mistik Ebu Said Ebu Hayr'in söylediği bir söz olması daha muhtemeldir. (Aydemir 2007)

³⁷ İslâm'ı ve seküler anayasayı kabul etmiş özellikle Türkiye gibi ülkelerde bu ilişki gerilim dolu sorunları oluşturmaktadır, fakat daha geniş alandaki İslâm dünyasında da durum aynıdır. Nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu birçok ülkede, azınlıklar ve ılımlı Müslümanlar *şeriat* kanunlarının yürürlüğe konmasına karşı çıkmaktadırlar. Batı dünyası da *şeriat* çalışmaları önünde ayak parmakları üzerinde durmaktadırlar. *Şeriat* kanunlarını yürürlüğe koyma, bazı grupların politik amaçları olmasına rağmen yukarıdaki sebeplerden dolayı güçlü bir şekilde *şeriatı* destekleyen retorik, politik açıdan pek te akıllıca değildir. Diğer taraftan *şeriatı* istemek, radikal Müslüman gruplara daha fazla üye kazanma açısından etkili bir retorik oluşturabilir.

İkinci Kullanımdaki Yasa insanları günah duygusuna ve Mesih'teki kurtuluşa katılmaya yönlendirir. *Üçüncü Kullanımdaki Yasa* Kutsal Ruhun işlevi olarak, “eski Âdem” ile savaşılan Hristiyan'ı tekrar Mesih'in yanına, Müjde'nin sözlerinden ve Sakramentlerden aktarılan güç ile tövbeye yönelterek Allah'ın arzusuna uygun bir yaşam için teşvik eder.

Şeriatı vurgulayan öğretilere dayanan İslâm'da, toplumsal yasa aynı anda cennetin kapılarını açan bir yasadır. Bu sistemde günah, toplumsal olarak ta cezalandırılan bir eyleme dönüşür. İslâm'ın daha Pietist yönelimleri, yürekteki yasayı ve bireysel rekabeti daha fazla vurgulamaktadırlar. İslâm topluluğu insanların yüreklerini de kontrol altına almaya başlarsa asıl gerilim o zaman başlayacaktır.³⁸

Üçlü birlik bakış açısı, günah problemine de cevap verir. Daha önce belirtildiği gibi İslâm, daha başlangıçta insanın iyi olduğu ve iyiyi seçmeye yetisinin bulunduğu görüşündedir. Âdem ve Havva'nın günaha düşmesi, İslâm'a göre diğer tüm günahların arasında sadece bunlardan birisidir. İslâm öğretisi herhangi bir özel kurtuluş tasarısı gerektirmez.

Hristiyan inancına göre günaha düşüş bütün dünya tarihini değiştirmiştir. Günaha düşmüş dünya mahvolmaya hükmedilmiştir. Düşmüş dünyada yaşayan insan, günahlarında ölmüştür ve kendisini kurtarabilmek için yetisi yoktur. İnsanın hali ümitsizdir. Günahı Allah'ın cezasının takip etmesi ise kaçınılmazdır.

Üçlü Bir Allah, Hristiyan inancına göre yine de insanı bu ümitsiz halinde bırakmaz ve sevgisinden dolayı insanlığı kurtarmak için bir plan yapar. Allah'ın ikinci doğası, Oğul, İsa Mesih bedene bürünerek insan olur ve tüm dünyanın günahlarının kefareti için suçsuz bir kurban olarak çarmıhta acı çeker. İslâm'da insanın günahı hiçbir şekilde Allah'a dokunmazken, Hristiyan inancında Allah'ın kanı İsa Mesih'te dökülmüş ve Allah İsa Mesih'te insanların günahları için ölmüştür. Üçlü bir Allah'ın yasası salt mutlaktır. Günahı cezası takip eder. Ancak aynı anda Mesih'te günahların bağışlandığı müjdesi de o derece kayıtsız şartsızdır.

İslam aynı bir şekilde, *Yasa ve Müjde* dinamiğini tanımaz. İslâm'da Yasa insan tarafından tamamlanabilir. İslâm'da, doğruluğun (sâlih olma) insanın yaptıklarına göre gerçekleştiği düşünülür. İslâm'da, Allah'a daha makbul olabilmek için insanın kendini “iyileştirmeye” çabalaması gerekir. Konu ister hümanist bakış açısı, ister daha yüksek bir ruhaniyete yükselme amacı ya da doğruluğun Allah'ın düzenlediği yasalara uyarak elde edildiği tanrı odaklılığı olsun, prensip aynıdır.

Diğer yandan İslâm'da Allah'ın lütfundan da fazlaca bahsedilir. Yine de Allah'ın lütfu, Hristiyan inancında olduğu gibi Allah'ın tarih içinde gerçekleştirdiği kurtarma eylemine dayanmayıp, insan bakış açısı ile Allah'ın kendi iradesine göre verdiği karara dayanır. İslâm'da, yargı günü geldiğinde insanlar şu andaki insanî deneyime dayanan dünyanın ulaşamayacağı bir şekilde ve düzeyde, Allah'ın önünde yaptıklarına göre hüküm giyerlerken, Hristiyan inancında hüküm, tarihî bir anda tesessüd etmiş *İng. incarnation*) Allah'ın çarmıh üzerinde ölümü ile Golgota tepesinde verilmiştir. Kurtarmak için bizzat Allah'ın kendisinin insanın yanına gelmesinden dolayı, Hristiyanların ruhanî egzersizler yaparak Allah'a ulaşmaya ya da yasaya uygun eylemler aracılığı ile kurtulmayı çabalamalarına gerek yoktur ve her çaba boştur. Mecazi anlamında yargı gününde İslâm'a göre Allah, Müslüman'dan onun için ne yaptığını sorarken, Hristiyan inancında ise İsa Mesih'in senin için ne yaptığı sorulur. İnsanların yerine Mesih yargılandığı için son yargı gününde

³⁸ Buna örnek olarak İstanbullu tutucu İslâm *tasavvufunu* temsil eden ve “*İsmailağa*” cemaatine yakınlığı ile bilinen “*Lale Gül*” radyo kanalında yayınlanan vaazı verebiliriz (2012). Ateşli konuşmasında vaiz Müslümanların sabah namazını (saat 05.00 sularında) yüzlerinde tebessümle kılmalarını talep etti. Vaize göre isteksiz bir şekilde namaza katılmak, yüreğinde doğru iman olmayan, ikiyüzlü inanır *münafık* birisine işaret etmektedir. Vaize göre yanlış motivasyonla dinî yükümlülüklerini yerine getiren *münafıkların* cehennemdeki yerleri imansızların (*kâfir*) altında olacaktır.

ona iman eden yeniden yargılanmayacaktır.³⁹

Hristiyan inancında bir insanın Mesih'in kefareline nasıl katıldığı önemli bir sorudur. Ruh odaklı bakış açısı insanları, daha yüksek ruhanî seviyelere ulaşma ve Allah'ı daha iyi duyumsama yoluna yöneltirken, Hristiyan düşüncede yön bunun tersidir. Daha Kutsal Kitap'ın ilk sayfalarında, Allah'ın günaha düşmüş olan insanı nasıl aramaya geldiği okunabilir. Eski Antlaşma'da Allah devamlı olarak kendisinin nerede bulunduğunu anlatır. Vaftiz ve Rab'bin Sofrası'nı kurduğunda, kilisesine günahları bağlama ve bağışlama yetkisi verdiğinde, Mesih, verdiği söze uygun olarak hangi somut yerlerde ve durumlarda hazır bulunacağını göstermiştir.⁴⁰ Hristiyanlıkta ruhaniyetin en derin varlığı, sema ve dünya arasında kalmış bir yerlerde, insanın ibadet etmesi sonucu ortaya çıkan deneyimsel gerçeklikte değildir. Bunun yerine ruhaniyetin en derin varlığı, Hristiyanları günahların bağışlandığı gerçeğine bağlayan ve Allah tarafından gösterilmiş olan kutsal konulara olan ilgide bulunur. Vaaz edilen Allah'ın yasası, günahı ve Mesih'e olan ihtiyacı gösterir. Günahkâra ilân edilen günahların bağışında ve Sakramentler'de, Mesih'e ve O'nun kurtuluşuna dâhil olma vardır. Bu hakikat içinde Hristiyan bu hayatı yaşar ve son yargı gününü bekler.

İslâm'da Muhammed, Allah'a götüren şeriat yolunu gösterir. Camilerde altar yoktur sadece dua ve ibadet yönü vardır (*kible*). *Tasavvuf* akımları içindeki kollara bağlı olarak Allah'a giden yol, değişik ruhsal ibadetlerle kaplıdır. Hristiyan inancının İsa Mesih'i "Ben yolum" demektir. Kilisenin merkezinde, Mesih'in kendisinin var olduğu yerler olan vaaz kürsüsü ve altar bulunur. Böylelikle Hristiyanlar kiliseye sadece kurtuluş yolunu öğrenmeye gitmezler. Aslında Hristiyan, kurtuluşa katılmanın sevincini yaşamaya gider. İmam günahların bağışlandığını ilân etmez çünkü İslâm'a göre son hesap ancak mahşer gününde görülür. Hristiyan için, kilise kendisine verilen görevi yerine getirdiğinde, daha bu dünyada iken kurtuluşun gerçek olduğu belli olur. Kilisenin görevi; müjdenin duyurulması ve öğretilmesi, vaftiz, tövbe etmiş günahkâra günahlarının bağışlandığını beyan etme yetkisini kullanma, tövbe etmeyen günahkâra tövbeye yönelmesini sağlamak için günahların bağlanması ve Mesih'in bedeni ve kanını dağıtarak Hristiyanları somut bir şekilde doğruluğun, kutsallığın ve bedel ödenerek sağlanan kurtuluşun bulunduğu Mesih'e bağlamaktır.⁴¹ Kelâm'a sadık kilisenin yaptığı iş, Kutsal Ruh'un yaptığı bir şeydir.

Hristiyan dünya görüşü açısından hayatın tüm alanları, merkezdeki yani Üçlü Bir Allah'a orantılı olarak önemli konumdadırlar. Üçlü birliğin seviyelerinden herhangi birisi çıkarılır ya da diğerinden daha aşağı konuma getirilirse, sağlam çerçeve kırılır ve dünya görüşünün dengesi bozulur. Hristiyanlardaki günah ve düşmüş dünya, bunun devamlı tekrar etmesini sağlamaktadır. Hristiyan inancına göre bu gerilim ancak semalarda son bulacaktır. Yine de Hristiyanlığın özünde bulunan günahların bağışlandığına dair iyi haber, daha bu zamanda hataları affetmeye ve tekrar Üçlü Bir Allah ile olan ilişkiye geri dönmeyi mümkün kılar.

Yaradılış hakkındaki anlayış, son yargının kaçınılmazlığı ve insanların yaptıklarından dolayı Allah'a karşı sorumlu olmaları Hristiyan ve Müslümanları birbirine bağlayan konulardır. Günaha düşüldüğünde ne olduğu ve son yargıda kurtuluş ümidinin neye dayandığına dair sorulara ise Hristiyan ve Müslümanlar kesinlikle değişik cevaplar verirler. Üçlü birlikten yola çıkan Hristiyan dünya görüşü, Müslümanlara enine boyuna anlatıldığında bu onlara açılır mı? Daha önce belirtildiği gibi sadece dış hatlarına dayanan bilgi, derin bir anlayış için yeterli olamaz. Düzenlenerek toplanmış bir inançlar listesi, henüz doyurucu bir şekilde bu dünya görüşünü açıklayamaz. Yahudi din bilgini Nikodim, İsa ile yaptığı söyleşide İsa'nın öğrettiklerine ve yaptığı

³⁹ bk. Yuh. 3:18

⁴⁰ Örn. Mat. 18:15-20; İsa anahtar yetkisini cemaatine vererek " *Nerede iki ya da üç kişi benim adıyla toplanırsa, ben de orada, aralarındayım*" sözünü vermiştir. Ayrıca Mat. 28:20; vaftiz ederek ve öğreterek öğrenciler yetiştirilmesini buyurduğunda da " *İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim*" ve Yu. 6:56; " *Bedenimi yiyip kanımı içen bende yaşar, ben de onda*" diyerek söz vermiştir.

⁴¹ bk. 1 Ko. 1:30

mucizelere işaret etmiştir. İsa'nın "Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse yeniden (ya da 'yukarıdan') doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliği'ni göremez" sözü soru soran İsrail'in bu öğretmene verdiği cevaptır.⁴² Hristiyan düşüncede, Hristiyan dünya görüşünü ve hayatı anlamadaki tek yolun onun "içine dalma" olduğu prensibi yatar. Hristiyan inancına göre Hristiyan inancının "içine dalma", Allah'ın insanı iman hakikatine bağladığı vaftiz sırasında somut olarak gerçekleşir. Hristiyan hayat ise Kelâm ve bunu duyuran toplulukla olan ilişkide yaşanır. Toplulukta aracılıkları vasıtasıyla, Hristiyanların Üçlü Bir Allah'la canlı bir ilişki içinde yaşamalarını sağlayan, Hristiyan inancının kutsal şeyleri bulunur.

Son söz

Sunduğum basit modellerin, Hristiyan inancını hatta değişik dünya görüşlerindeki bakış açılarının çeşitliliğini, eksiksiz bir şekilde açıkladığını zannetmiyorum. Yine de bu modellerin, değişik dünya görüşlerinden kaynaklanan olguların, hem post modern batıda hem de yakın doğuda ya da doğunun dindar çevrelerinde değerlendirilmesinde ve tanımlanmasında yeni düşüncelere kapı açabileceklerini düşünüyorum. Ayrıca modeller, Hristiyan kaynaklı akımların öğreti ve yaşam tarzlarının analizinde olduğu gibi kendi hayat şeklimizi algılamamıza da yardım edebilirler.

Çoğu kez Hristiyan dünya görüşü batılı seküler çevrelerde yanlış yorumlanır. Bunun sebebi ise kısmen Hristiyanların kendisidir. Batılı Hristiyanların çoğu klasik Hristiyan inancına ait anlayışlarını yitirmişlerdir. Hristiyan inancı ya tanrı odaklı yasa dinine, genel Hümanizme ya da ruhaniyetin peşinde koşulmasına indirgenir. Bu tanımlamalarda, Üçlü Bir Olan Allah'a inanan, Kelâm ve Sakramentlere bağlı zengin bir ruhanî yaşam süren ve aynı anda toplumun saygın üyeleri olan Hristiyanların kendilerini ve inançlarını bulmaları zordur.

Hâlbuki İslâm da bundan payını alarak kolayca yanlış anlaşılır. Batı dünyasında İslâm, çoğunlukla ya büyüleyici şekilde çoğul kültürlü toplumumuzu zenginleştiren ilginç bir oryantal kültür tarzı ya da diğer bir seçenek olarak tehlikeli ve batılı yaşam tarzını tehdit eden yabancı bir Fundamentalizm olarak görülür. Çoğu Müslüman da tabii ki bu tanımları kendine yakıştıramaz. Onlara göre son yargı gününde yakınları ve Allah'ın önünde yüzleri ak olarak çıkabilmek için hem yakınlarla ve hem de Allah'la yakın ilişkide iyi bir yaşam sürmek önemlidir. Batı dünyasında İslâm, büyük şaşkınlık yaratmaktadır. Eğer İslâm, teolojik olarak ekseriyetle çok nüanslı ruhanî bir yaşam şekli olarak anlaşılıysa daha iyi anlaşılırdı. Genel olarak batılı toplumlarda inançları okuma becerisi kaybolduğunda, gelecekte İslâm'ı anlama çabaları kolaylaşmayacaktır.

Müslümanlar Hristiyanlarla konuşurken çoğu kez Hristiyan inancındaki üçlü birlik öğretisinin, çok net olan tek tanrılı dindarlığı karıştırdığını iddia ederler. Hristiyanların yanlış yola sapmalarından sonra İslâm'ın, monoteizmi tekrar doğru yerine yerleştirdiğini düşünürler. Hristiyan bakış açısından düşünüldüğünde, aslında işte tam bu üçlü birlik öğretisi hayatın değişik alanları arasında bir düzen ve denge kurar. İnsanın kendindeki ve toplumdaki kötülüğü de değerlendirebilmesini sağlayarak hayatı ve öğretiyi daha açık ve net bir hâle getirir. Daha önceki satırlarda, Hristiyan bakış açısı ışığında sunulduğu gibi İslâm'ın en merkezi öğretisi olan Allah'ın birliğinin vurgulanması çelişkisiz bir dünya görüşünü mümkün kılmaz, tersine dünya görüşünü bir gerilim içinde bırakır. Müslümanın, hem modern dünyada gerçekleşen toplumsal yaşam ve kendi ruhaniyeti arasında hem de öğreti ve yasa arasında bir denge kurması zordur.

Hristiyan inancına ve İslâm'a modern dünyada ne olacağı hem kilise hem de camide sorulan bir sorudur. Klasik Hristiyan inancı batılı dünyada zorluklar içerisinde gibi görünmektedir. İnancını bilen Hristiyan ise böyle düşünmemektedir. Hristiyan inancının özünde, kendisini ortaya koyarak ve büyük şeyler yapabilmek için kendini küçülterek çalışan bir Allah bulunmaktadır.

⁴² bk. Yu. 3:1-10

Hristiyan inancının en büyük zaferi Allah'ın kendisinin ölümüne gitmesiyle olmuştur. Eğer Golgota bu dünyanın gözünde yenilgi olarak görüldüyse, imanın uyandırılması ve bunun korunması için Mesih'in topluluğuna bıraktığı araçlar da küçümsenecektir. Hâlbuki bu araçlarda Hristiyan inancını koruyan ve devamlılığını sağlayan Allah'ın kudreti vardır. Allah hâlâ parça parça edilmiş ve sataşmış kilisesinde, güç kullanarak ve şanla değil, tersine dış görünüşte küçücük görünen Müjde'nin sözünde ve Sakramentlerde çalışmaktadır. Golgota'da parçalanmış beden ve akıtılmış kan, dünyanın sonuna dek günahların bağışlanması ve yaşam kaynağı olarak kilisede dağıtılacaktır. Hristiyan inancı sindirilemez, çünkü yenilgi ile kazanan bir inançtır. Buna, Hristiyanlar *Çarmih teolojisi* adını verirler.

Minarelerde günde birçok defa yankılanan "*Allah büyüktür*" cümlesi, İslâm'ın ne olduğunu anlatır. İslâm'daki Allah, gücü ve şanı ile yaşar. İslâm'ın ilerlemesi; kaç Müslüman olduğu, ülkenin yasalarının İslâm şeriatına ne kadar uyum sağladığı, kaç tane camii ya da İslâm'la ilgili başka ne kadar yapı olduğu verileri ile ölçülür. Bir Müslüman Allah yolundaki ilerlemesini, dua ve ibadetlerin derinliğine ve miktarına, şeriatı harfîyen uygulamasına ve teslimiyetinin derecesine göre değerlendirir. Daha iyiye, daha derine ve daha büyüğe doğru giden çaba, insanın anladığı bir dildir.

Her hâlükârda daha iyi, derin ve büyük olma yolunda İslâm yine de tek başına rekabet eden yegâne dünya görüşü değildir. Aynı yarışta, Hümanizm, metafizik Natüralizm ve zamanımızı etkisi altına almış diğer başka ruhanî akımlar koşmaktadır. İslâm'ın, modern dünyayı etkileyen dünya görüşlerine ait bakış açılarını nasıl karşılayacağını ve bunlara rağmen özgünlüğünü nasıl koruyabileceğini zaman gösterecektir. Bu modern dünyanın, birçok yönden alışlagelmiş dünya görüşlerinden farklı hareket noktalarından yola çıkan insanları, kendi içinde nasıl barındıracağını görmek te çok ilgi çekici olacaktır.

Peki, farklı dünya görüşlerinin geriliminde, Hristiyanların yeri neresidir? Hristiyanların konumu ve görevleri yine *iki krallık öğretisinde (the two kingdoms doctrine)* yer alır. Kilise, herkesi Mesih'in hükümrânlığına çağırarak Müjde'yi Hristiyan olanlara ve olmayanlara duyurması sayesinde görevini gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda kilise, Hristiyanları, toplumun bir üyesi olarak hayatın içinde yaşamaya gönderir. Bu sayede, birbirinden farklı dünya görüşlerine ait hareket noktalarına sahip olmalarına rağmen, insanlar arasındaki ortak yaşam, barış ve karşılıklı saygı ruhunda başarılı olur.

Makale İslâm araştırmacısı Ed.D. Kari Vitikainen'in 2013 Ocak ayında, İran'ın Maşad şehrinde, Al-Mustafa üniversitesindeki Şî ilâhiyatçılara verdiği konferansın metni temelinde hazırlanmıştır. Asıl konuşma metni, Türk okuyucular göz önünde bulundurularak (6/2018) yeniden düzenlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Antonen, V. 2010. Uskontotieteen maastot ja kartat. Helsinki:Suomen kirjallisuuden seura
- Audi, R. 1995, The Cambridge Dictionary of Philosophy. New York:Cambridge University Press
- Aydemir, Bülent 2007. Diyanet: Ne olursan gel sözü Mevlana'nın değil.
<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/05/11/haber,787435AE31C94760A11D3CDB97417322.html> (alıntı tarihi: 22.5.2013)
- Bardakoğlu, Ali 2009. Religion and Society. New Perspectives from Turkey. Ankara:Publications of Presidency of Religious Affairs.
- Çağırıcı, Mustafa ja Hökelekli, Hayati 2000. İrade. TDF İslâm Ansiklopedisi. Cilt 22. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı s. 380-384
- Çağırıcı, Mustafa 1993. Cüz-i. TDF İslâm Ansiklopedisi. Cilt 8. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı s.149-150
- Dilthey, Wilhelm 1957. Dilthey's Philosophy of Existence. Introduction to Weltanschauungslehre. trans. & introd. W. Kluback &M. Weinbaum. Connecticut: Greenwood
- Ebu Zehra, Muhammed 2011. Mezhepler Tarihi. İslâm'da tikadî, siyas ve fikhî. trans. S. Kaya. İstanbul:Çelik
- Eliade, M.1987. The Sacred and The Profane. The Nature of Religion. trans. W. R. Trask. Orlando:Harvest
- Ellul, J. 1975. New Demons. trans. C. Hopkin. New York:The Seabury Press
- Flew, A.y 1984/1979. A Dictionary of Philosophy, Revised 2nd Edit. New York:St. Martin's Griffin
- Fono İngilizce Büyük Sözlük 2005. İstanbul:Fono Açıköğretim Kurumu Yayınları
- Geertz, C. 1973. The Interpretation of Cultures. New York:Basic Books
- Gökçe, M. 2007. Gülen and Sufism. Muslims Citizens of the Globalized World, Contributions of the Gülen Movement. Edit. R. A. Hunt & Y. I A. Aslandoğan. New Jersey:The Light Inc. s. 181-193
- Honderich, T. 2005/1995. The Oxford Companion to Philosophy. New Edition. New York:Oxford University Press
- İslam Tarihi 2010. İmam hatip lisesi –ders kitabı. Ankara: Devlet Kitapları
- Kotkavirta, J. 2001. Järjen kritiikki ja kritiikin genealogia. – Kant ja Nietzsche tiedon perusteista. In book Nietzschen hämără. Pieni kirjanen Nietzschestä ja filosofiasta. Edit. J. Laari. Jyväskylä: SoPhi s. 45-68
- Lammenranta, M. 1993. Tietoteoria. Helsinki:Gaudeamus Helsinki University Press
- Määttänen, P. 2003. Filosofia - johdatus peruskysymyksiin. Jyväskylä:Gummerus Kirjapaino Oy
- Nagule, D.K. 2002. Worldview. The history of a concept. Michigan:William B Eerdmans Publishing Company
- Niiniluoto, I. 1984. Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta. Helsinki: Otava
- Niiniluoto, I. 2002. Johdatus tieteenfilosofiaan – käsitteen- ja tietoteorian muodostus. Otava: Keuruu
- Öngören, R. 2011. Tasavvufi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde. Bölüm 20. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı s. 119-126
- Otto, R.1958. The Idea of Holy. Trans. by J. W. Harvey. London:Oxford University Press
- Smart, N. 1983. Worldviews, Crosscultural Explorations of Human Beliefs. New York: Charles Scribner's Sons
- The Amman Message 2005. Grand List of Endorsements of the Amman Message and its Three Points.
http://ammanmessage.com/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=31 (alıntı tarihi: 22.5.2013)
- The Redhouse Turkish-English Dictionary 1999. Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü İstanbul:Redhouse
- Van Deurzen Emmy 2002. Existential Councelling & Psychotherapy in Practice. London:Sage
- Von Stosch, Klaus 2012. Comparative Theology as Challenge for the Theology of the 21st Century. Journal of the Religious Inquiries 2/2012. Qom/Iran:University of Religions and Denominations p. 5-26

Witte, G. 2012. Al-Azhar mosque at heart of concerns over İslâmist turn in Egypt. Wahingtonpos.
http://www.washingtonpost.com/world/middle_east/al-azhar-mosque-at-heart-of-concerns-over-İslâmist-turn-in-egypt/2012/12/21/88fb6770-4a25-11e2-8af9-9b50cb4605a7_story.html (alıntı tarihi: 22.5.2013)

Wittgenstein, L. 2009. Philosophical Investigations. Revised 4th edition by P.M.S. Hacker & J. Schulte, translation by G.E.M. Anscombe, P.M.S. Hacker and J. Schulte. UK:Wiley-Blackwell

GÖRÜŞMELER

Ansaripour, Mohammad Taghi. Dean of Department of Shiite Studies, University of Religions and Denominations. Qom, İran. Görüşme 16.1.2013 (kaydedildi)

Bardakoğlu, Ali 2012. Eski Türkiye Devleti Diyanet İşleri Bakanı (görevde 2003-2010) Diyanet İşleri İslâm Araştırma Merkezi'nde profesör olarak çalışıyor /29 Mayıs Üniversitesi. İstanbul, Türkiye. Görüşme 15.11.2012. (kaydedildi)

Brouyert, Alavi. Shiia Ajatollah. Qom, İran. Görüşme 16.1.2013 (kaydedildi)

Najafin, Alhod 2013. Al-Mustafa Üniversitesinde profesör. Maşad, İran. Görüşme 21.1.2013 (kaydedildi)
Özoy, Ömer 2012. Frankfurt Goethe Üniversitesinde çalışan Kültür ve Din Enstitüsü Müdürü, profesör (Institut für Studien der Kultur und Religion des Islam) Frankfurt, Almanya. Görüşme 14.5.2012 (kaydedildi)